

منطق سینو و ابن سینای منطقی

فلسفه اسلامی که در اثر تلاش های ابو نصر فارابی (درگذشته ۳۳۹ ق / ۹۵۰ م) زاده شد، از سوی پیروان مکتب وی؛ یعنی: یحیی بن عدی، ابوسلیمان سجستانی (درگذشته ۳۷۱ ق / ۹۸۱ م)، ابوالحسن عامری (درگذشته ۳۸۱ ق / ۹۹۱ م) و ابوحیان توحیدی (درگذشته ۳۹۹ ق / ۱۰۰۹ م) بسط و گسترش یافت. اما در طول یک قرن، هیچ گاه قالب یک منظومه فکری منسجم و نظام فلسفی به خود نگرفت. از این رو شاید بجرئت بتوان گفت: ابوعلی حسین بن عبدالله (درگذشته ۴۲۸ ق / ۱۰۳۷ م)، نخستین و بزرگترین فیلسوف مسلمان به شمار می آید که توانست این نهال نوپا را به باردهی بنشاند. ذهن منطقی وی، هندسه معرفتی عقلانی جدیدی را ترسیم کرد که پیش از وی سابقه ای نداشت. در نظام فلسفی جدید، هم حکمت نظری داشتیم و هم حکمت عملی، هم فلسفه برین داشتیم، هم فلسفه میانی و هم فلسفه زیرین. موسیقی، ریاضی، سیاست، تدبیر منزل، اخلاق فردی و... اجزای به هم پیوسته بنای مستحکم و رفیع فلسفه اسلامی را تشکیل می دادند.

ابن سینا در اثر نبوغ و هوش سرشار خود، در سن ۱۸ سالگی در منطق، طبیعیات (بوژه پزشکی)، و ریاضیات به اوج رسید. سپس به فراگیری الاهیات و مباحث متافیزیکی روی آورد و در اندک مدتی در این حوزه نیز سرآمد همگان شد.

در طول عمر کوتاه و پُر فراز و نشیب اش به ناچار به دربار پادشاهان راه یافت و به مقوله سیاست اشتغال ورزید. اما با این حال لختی از پژوهش و نگارش دست نکشید، حتّاً آن گاه که در بند بود و منبعی در اختیار نداشت، به نوشتن ادامه داد. آن گونه که در منابع کتاب شناسی آمده، بیش از ۱۳۰ اثر کوتاه و بلند در شاخه های گوناگون (اعم از تفسیر، منطق، فلسفه، ادبیات، پزشکی و...) از این نادره دوران به یادگار مانده است.

عمق و تنوع پژوهش های وی به گونه ای است که هنوز در غرب از نوشته های پزشکی وی استفاده می شود و از وی به عنوان برترین پزشک در طول تاریخ یاد می شود. در شرق نیز میان عوام به پزشک چیره دست و در میان خواص به یک فیلسوف مشایی تمام عیار شهره است. متأسفانه دیگر ابعاد معرفتی این دانشمند بی نظیر مورد غفلت و بی مهری قرار گرفته است.

کتاب ماه فلسفه با توجه به حقیقت یاد شده، در صدد برآمد تا در سالگرد ابن سینا، این بار از منظری متفاوت به این شخصیت بنگرد و در کنار ابن سینای پزشک و ابن سینای فیلسوف، تصویری زیبا و دلنشین از ابن سینای منطقی به نمایش بگذارد.

خوشبختانه در دهه های اخیر در اثر تلاش های برخی از اساتید داخلی و نیز شخصیت برجسته ای چون نیکلاس رشر، به آموزه های منطقی وی توجه جدی شده است. منطق دانشی است برای بخردانه اندیشیدن و ابزاری است روشمند برای کشف لغزش های ذهنی. منطق در طول حیات بالنده خود تا دوران معاصر مراحل چند را پشت سر گذاشته است:

۱. دوره پیشا ارسطویی: در این دوران، منطق به صورت مباحث پراکنده در آثار دانشمندان ایرانی به چشم می خورد.
۲. دوره ارسطویی: یعنی دوران زایش منطق و تدوین آن به عنوان یک دانش مستقل توسط ارسطو.
۳. دوره فرفوریوسی: در این دوران، در اثر تلاش های فرفوریوس صوری، مبحثی با عنوان «ایساغوجی» یا «کلیات خمس» به منطق افزوده شد.
۴. دوره رواقی - مگاری: در این دوره مبحث قضایای شرطی به منطق اضافه شد.
۵. دوره جالینوسی: در این دوران، در اثر ابتکار جالینوس، شکل چهارم به اشکال قیاس افزوده شد.
۶. دوره سینوی: ابن سینا گرچه مدعی است که «پس از ارسطو تا به امروز با این دوری عصر و درازی زمان، کسی پیدا نشده که بر منطق تالیفی ارسطو چیزی بیافزاید یا کاستی و قصوری برای آن اثبات کند، بلکه آنچه ارسطو آورده، کامل و میزان صحیح و حق صریح است.» اما در واقع جدای از طرح مباحث جدیدی چون قیاس اقترانی شرطی، موجهات زمانی و ... بیشترین نوآوری ها را در زمینه تبویب و ترتیب مباحث منطقی ارائه کرده است. در برخی از مقالات این شماره به نوآوری های وی بتفصیل پرداخته شده است.
۷. دوره پسا سینوی: دوره شاگردان، شارحان و پیروان ابن سیناست. دوره شخصیت هایی چون: خواجه نصیرالدین طوسی، کاتبی قزوینی، ارموی، قطب الدین رازی و... با نوآوری هایی مانند: قیاس اقترانی شرطی و موجهات زمانی.
۸. دوران معاصر: دورانی که آموزش منطق ارسطویی و کلاسیک جای خود را به منطق ریاضی یا منطق جدید داد. از بزرگان این دوره می توان به راسل، فرگه، ریموند اسمولین، اورت بت، یاکو هین تیکا، و گرهارت گنتزن اشاره کرد.

در این شماره از کتاب ماه فلسفه تلاش شده است تا با همکاری گروهی از اساتید و پژوهشگران جوان، ضمن تحلیل و بررسی آثار منطقی ابن سینا، نوآوریها و کاستی های احتمالی وی در این ساحت تبیین و جایگاهش در سیر تاریخی این دانش کلیدی بیش از پیش روشن گردد. در پایان جا دارد از تلاش های سرکار خانم بهناز دهکردی در ساماندهی این ویژه نامه تقدیر نمایم.